

Ivan Jeličić

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci

Sveučilišna avenija 4, HR-51000 Rijeka

ivan.jelicic@uniri.hr

Protuslavenski diskurs i normalizacija fašizma u odjecima Proštinske bune i Labinske republike u riječkome i liburnijskome tisku*

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper

UDK 930.85(497.571Labin)“1921”(054)

DOI 10.32728/h2023.02

Primljeno | Received: 7. VI. 2023.

Izvadak

Najznačajnije događaje prvoga poslijeratnoga istarskoga otpora fašizmu, Proštinsku bunu (veljača – travanj 1921.) i Labinsku republiku (ožujak – travanj 1921.), koja je ujedno bila izraz borbe labinskih rudara za radnička prava, popratili su i onodobni riječki i liburnijski tisak. Ipak, riječka *La Vedetta d'Italia* i lovranski *La Voce dell'Istria / Glas Istre* tek su sporadično izvijestili i ograničeno se osvrnuli na te događaje. U malobrojnim su člancima novine napale proštinske ustanike i labinske organizatore štrajka i radničkoga samoupravljanja nazivajući ih protudržavnim i prototalijanskim pokretima. Općenito je istarsko slavensko stanovništvo stereotipski prikazano u orijentalističkoj maniri, a paramilitarno fašističko nasilje predstavljeno kao sastavnica snaga javnoga reda. Uočljive su i određene razlike u pisanju listova *La Vedetta d'Italia* i *La Voce dell'Istria / Glas Istre*, odnosno između tekstova na talijanskome i na hrvatskome jeziku liburnijskoga tjednika. Sekciji na talijanskom jeziku, prožetog nepovjerenjem i optužbama za panslavenstvo istarskih stanovnika, protutežu čini sekcija na hrvatskome jeziku, prikazivanjem istarskih seljaka pobožnim i lojalnim kraljevoj osobi.

* Rad je proširen inačica autorova izlaganja „Odjeci ‘Proštinske bune’ i ‘Labinske republike’ u riječkom i liburnijskom tisku“, održanoga na 48. *Pazinskom memorijalu* 24. rujna 2021. Istraživanje je dijelom nastalo u sklopu rada na projektu „Negotiating post-imperial transitions: from remobilization to nation-state consolidation. A comparative study of local and regional transitions in post-Habsburg East and Central Europe (ERC NEPOSTRANS)“, koji je financiralo Europsko istraživačko vijeće (European Research Council, ERC; Consolidator Grant agreement no. 772264).

Excerpt

The most significant events of the post-WWI Istrian resistance to fascism – the Proština Rebellion (*Proštinska buna*) from February to April 1921 and the 'Labin Republic' (*Labinska republika*) from March to April 1921, at the same time Labin/Albona miners' struggle for workers' rights, – were followed by the press in Rijeka/Fiume and Liburnia in eastern Istria. Yet, the Fiumian newspaper *La Vedetta d'Italia* and Lovran/Laurana's *La Voce dell'Istria / Glas Istre* reported and commented minimally on the mentioned events from March and April 1921. In the limited number of articles published, the press attacked the Proština uprising and the organized strike and workers' self-management in Labin, labeling them as 'anti-state' and 'anti-Italian' movements. In general, the Istrian Slavic population was portrayed in a stereotypical, (semi)orientalist manner, while fascist paramilitary violence was accepted as a component of the establishment of public order. Certain differences can be seen between the articles in *La Vedetta d'Italia* and *La Voce dell'Istria / Glas Istre*, and more precisely in the differences between the Italian- and Croatian-language texts in the Liburnian weekly. The Italian-language section, filled with distrust and charges of Pan-Slavism among the Istrian population, is counterbalanced by the section in Croatian, which depicted the Istrian peasants as pious and loyal to the figure of the King.

Ključne riječi: Labinska republika, Proštinska buna, riječki i liburnijski tisak, protuslavenstvo, nacionalizam, fašizam

Key words: 'Labin Republic', Proština Rebellion, Rijekan/Fiumian and Liburnian press, anti-Slavism, nationalism, fascism

Uvod

Cilj je ovoga rada pobliže analizirati članke iz riječkoga i liburnijskoga tiska o događajima Proštinske bune i Labinske republike, preciznije, istražiti pisanje riječkoga dnevnika na talijanskome jeziku *La Vedetta d'Italia* i lovranskoga, nepotpuno dvojezičnoga, talijansko-hrvatskoga tjednika *La Voce dell'Istria / Glas Istre* od početka ožujka do konca travnja 1921. godine. Premda u razmatranome razdoblju te novine nisu obilato popratile događaje Proštinske bune i Labinske republike, što zbog specifičnosti riječkoga poslijeratnog konteksta, što zbog lokalne orijentacije riječkih i liburnijskih novina, prikazi tih događaja omogućuju uvid u obilježja lokalnoga i regionalnoga talijanskoga poslijeratnoga nacionalističkog diskursa.

Talijanski sjevernojadranski nacionalistički diskurs od druge polovice 19. stoljeća odlikovali su narativni elementi i tematike protuslavenstva,

dajući stereotipiziranu i pejorativnu konotaciju hrvatskoga i slovenskoga stanovništva područja koje je nazvano Julijskom Venecijom. Stanoviti oblik talijanskoga rasizma prema „Slavenima“ razvija se poglavito s Prvim svjetskim ratom, a diskurzivne konture naznačene su u radovima nekih tršćanskih imperijalistički orijentiranih iredentističkih autora, poput Ruggera Faura Timeusa i Attilija Tamara.¹ Odlike protuslavenskoga rasizma analizirane su poglavito u tršćanskome slučaju,² a Tommaso Chiarandini je nedavno cjelovitije istražio protuslavenstvo ponajviše u središnjem talijanskom fašističkom tisku, opisujući oscilacije i kontinuitete u prikazu Južnih Slavena na talijanskoj nacionalnoj razini³. No, orijentalistički prikazi slavenškoga stanovništva nisu novost prvoga poslijeraća. Već se od prosvjetiteljstva mogu nazreti konture jadranskoga (polu)orijentalizma u književnosti na talijanskome jeziku u funkciji kulturne pa time i političke dominacije zapadne nad istočnom obalom Jadrana.⁴ Razvoj znanstvene terminologije i kategorizacija 19. stoljeća također su imali upliva u stvaranje predodžbe o „hibridnome“ pa time i civilizacijski nižem istarskom slavenskom ruralnom stanovništvu, nasuprot „čistoći“ talijanskoga elementa.⁵ Dualistički prikaz slojevitoga višejezičnoga sjevernojadranskoga prostora, uključujući Istru, sveden na dihotomiju „talijanskoga grada“ suprotstavljenoga „slavenskomu selu“ snažno je prisutan u kasnohabsburškome razdoblju.⁶ Kao što i Chiarandinijeva monografija ukazuje, protuslavenstvo se značajnije pojavljuje u prijeracu na sjevernome Jadranu kao oruđe političke borbe protiv rastućega angažmana i uspjeha političkih opcija s hrvatskim, slovenskim i jugosla-

1 Enzo Collotti, „Sul razzismo antislavico“, *Nel nome della razza. Il razzismo nella storia d'Italia 1870-1945*, a cura di Alberto Bugio, Bologna 2000., 33-61; Marta Verginella, „Antislavismo, razzismo di frontiera?“, *Aut aut*, 349, 2011., 30-49. No, i Francesco Dall'Ongaro je nakon 1848. prihvatio protuslavenska stajališta, vidi Dominique Kirchner Reill, *Nationalists Who Feared the Nation. Adriatic Multi-Nationalism in Habsburg Dalmatia, Trieste, and Venice*, Stanford 2012., 208-209.

2 Luca Giuseppe Manenti, „Geografia e politica nel razzismo antislavico. Il caso dell'irredentismo italiano (secoli XIX-XX)“, *Fratelli al massacro. Linguaggi e narrazioni della Prima guerra mondiale*, a cura di Tullia Catalan, Roma 2015., 17-38; Tullia Catalan, „Linguaggi e stereotipi dell'antislavismo irredentista dalla fine dell'Ottocento alla Grande Guerra“, isto, 39-68; isto, „L'antislavismo a Trieste. Vecchi e nuovi stereotipi nella stampa satirica del Novecento“, *Memoria e Ricerca*, n. 59, a. XXVI, 3/2018, 2018., 417-430.

3 Tommaso Chiarandini, *Immaturi, sleali, violenti. Immagini e linguaggi dell'antislavismo fascista (1919-1937)* (dalje: *Immaturi, sleali, violenti*), Pisa 2022.

4 Larry Wolff, *Venice and the Slavs. The discovery of Dalmatia in the age of Enlightenment*, Stanford 2001.; Nino Raspudić, *Jadranski (polu)orijentalizam. Prikazi Hrvata u talijanskoj književnosti*, Zagreb 2010.

5 Francesco Toncich, „Istria between Purity and Hybridity: The Creation of the Istrian Region through Scientific Research in the 19th Century“, *Acta Histriae*, 28, 4, 2020., 541-576.

6 Marta Verginella, „Il paradigma città/campagna e la rappresentazione dualistica di uno spazio multietnico“, *Contemporanea*, 4, 2008., 779-792; Francesco Toncich, „Narrazioni e pratiche politiche antislave a Trieste tra città e campagna (1850-1871)“, *Acta Histriae*, 25, 3, 2017., 539-562..

venskim nacionalnim predznakom.⁷ U analiziranim tiskovinama nalazimo takve elemente orijentalizacije istarskoga slavenskoga stanovništva, prikaznoga poput neukih seljaka, dobrih, ali i zlih divljaka na nižoj civilizacijskoj razini, s povezanim stereotipima i dihotomijama.

Pored protuslavenstva, analizirani članci svjedoče o normalizaciji fašističkoga paramilitarističkoga nasilja u poslijeratnome istarskom kontekstu. Svrha je članaka riječkoga i liburnijskoga tiska stvaranje raspoloženja javnosti za prihvaćanje fašizma kao sastavnice javnoga reda te, istovremeno, prikazati fašizam kao utjelovljenje istinskih talijanskih nacionalnih vrijednosti. Pozitivan prikaz fašizma na tome lokalnom prostoru podudara se s pisanjem pulskoga dnevnika *L'Azione* te s prešutnom ili stvarnom potporom vlasti fašističkim akcijama u istarskome,⁸ širem sjevernojadranskom,⁹ ali i općenito talijanskom poslijeratnom kontekstu tih godina¹⁰.

Ovo istraživanje fokusirano na lokalni slučaj pridonijet će boljem razumijevanju recepcije i sličnosti određenih protuslavenskih diskursa u talijanskome nacionalističkom tisku, a time pružiti i prilog razumijevanju stvaranja i osnaživanja negativnoga imaginarija o Hrvatima i Slovencima u fašističkim publikacijama. Rad ukazuje i na normalizaciju, prije svega posredstvom tiskovina, fašističkoga nasilja u istarskome i riječkome kontekstu.

Narativ u riječkome tisku

Do izbijanja Prvoga svjetskog rata Rijeka je, uključujući Sušak, imala izrazito živu i višejezičnu novinsku scenu; pored četiriju dnevnih novina na talijanskome jeziku (brojka je spala na tri za vrijeme rata), izlazile su dvije dnevne novine na mađarskome, kratko i tri, te jedne novine, kratko dvije, na hrvatskome jeziku.¹¹ S raspadom Austro-Ugarske Monarhije već koncem

7 Chiarandini, *Immaturi, sleali, violenti*, 17-26. Dobar primjer protuslavenskoga diskursa u Istri predstavlja politička borba u Pazinu: Vanni D'Alessio, *Il cuore conteso. Il nazionalismo in una comunità multiethnica. L'Istria asburgica*, Napoli 2003., 70 i 140-149; isti, „Italiani e croati a Pisino tra fine Ottocento e inizio Novecento: la costruzione di identità conflittuali“, *Nazionalismi di frontiera: identità contrapposte sull'Adriatico nord-orientale, 1850-1950*, a cura di Marina Cattaruzza, Soveria Mannelli 2003., 88-89, 96-97 i 110.

8 Milan Radošević, *Geneza antifašizma u Istri. Fašističko nasilje spram radničkog i hrvatskog nacionalnog pokreta na Puljštini 1920.*, Zagreb 2022. Za razvoj fašizma u Istri vidi Darko Dukovski, *Fašizam u Istri, 1918.-1943.* (dalje: *Fašizam u Istri*), Pula 1998.

9 Annamaria Vinci, *Sentinelle della patria. Il fascismo al confine orientale 1918-1941*, Roma – Bari 2011.

10 Marco Mondini, *Roma 1922. Il fascismo e la guerra mai finita*, Bologna 2022., nadalje 135-161.

11 Na talijanskome jeziku *La Bilancia* izlazi od 1868. do 1919., *La Voce del Popolo* od 1889. do 1915., *Il Popolo* od 1902. do 1919. te *Il Giornale* od 1912. do 1920. godine. Na hrvatskome jeziku *Novi list* (od 1907. *Riečki novi list*) izlazi od 1900. do 1915., 1916. izlaze *Primorske novine*, a od 1912. do 1914. i *Riječke novine*. Na mađarskome *A Tengerpart* se objavljuje od 1903. do 1918., *Fiumei Hirlap* od 1905. do 1909., a *Fiumei Estilap* izlazi od 1908. do 1917. Usp. Lea Lazzarich, „Izvori o riječkim povijesnim novinama 1813. – 1918.“, *Libellarium*, 2, 2009., 65-79.

listopada 1918. prestaje izlaziti jedini dnevnik na mađarskome jeziku, a broj talijanskih novina se postupno osjetno reducira: do sredine ili kraja 1919. prestaju izlaziti dvije tiskovine, a još jedna u prvoj polovici 1920. godine.¹² U drugoj polovici 1920. u Rijeci izlaze samo jedne dnevne novine na talijanskome jeziku znakovitoga naslova *La Vedetta d'Italia* (*Talijanska straža* ili *Talijanska izvidnica*). Samim je naslovom orijentacija novina eksplicitna – biti čuvarom najudaljenije granice talijanskoga nacionalnog korpusa.¹³ Da je nacionalizam i to njegova vrlo radikalna forma dosegнула apoteozu u prvome poslijeratnom razdoblju, vidljivo je i iz sudbine dnevnih novina na hrvatskome jeziku: *Primorske novine* prestaju izlaziti s dolaskom Gabrielea d'Annunzija u Rijeku i bivaju ponovo tiskane tek pri kraju 1921.¹⁴

Naraciju i rekonstrukciju događaja o Labinskoj republici i Proštinskoj buni, dakle, ne možemo pratiti u mađarskome ili hrvatskome riječko-sušačkome lokalnom tisku jer on 1921. više ne postoji. Što se tiče dnevnoga tiska na talijanskome jeziku, on 1921. gotovo da nije politički diferenciran. Valja primijetiti da te godine, pored *La Vedette d'Italia*, u obliku dnevnika ponovo izlazi *La Voce del Popolo*, ali tek od sredine 1921.¹⁵ Nakon događaja u Labinu i na Proštini autonomaši – nekoć pobornici autonomije Rijeke unutar Ugarske, a tada pristalice grada kao nezavisne države, okupljeni oko Autonomne stranke¹⁶ – imaju svoju dnevnu tiskovinu, što je svakako značajno, no riječki dnevni tisak je ožujku – travnju 1921. suštinski pod snažnim utjecajem nacionalističke *Vedette*, pojačan dvotjednicima *La Voce di Fiume* i *La Nuova Riscossa*, nacionalističkoga i fašističkoga predznaka. U Rijeci i Opatiji izlazi još i *La Voce del Carnaro*, nacionalistički tjednik koji je objavljivan od 1920. do 1922., ali je, poput dviju prije navedenih tiskovina, samo fragmentarno sačuvan.¹⁷

12 U fondu Sveučilišne knjižnice u Rijeci zadnji broj *A Tengerparta* je iz listopada 1918., zadnji broj *La Bilancie* iz 1918., *Il Popola* iz 1919., a *Il Giornalea* od 18. travnja 1920. godine. Što se tiče *La Bilancie*, valja napomenuti da je izlazila još 1919. te da su neki brojevi nepotpuno sačuvani u Rimu, u fondu *Biblioteca di storia moderna e contemporanea*. Zahvaljujemo Alessiji Iannascoli na uvidu u sačuvane brojeve.

13 Gianfranco Miksa, „Le pubblicazioni giornalistiche italiane a Fiume“, *Quaderni*, XXVII, 2016., 477-506.

14 *Primorske novine* prestaju izlaziti 13. rujna 1919. i ponovno izlaze od studenoga 1921. Informacije se temelje na katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu; Sveučilišna knjižnica u Rijeci posjeduje nepotpuno sačuvane brojeve do 4. rujna 1919., a Gradska knjižnica Rijeka do 29. lipnja 1919.

15 Prema katalogu Sveučilišne knjižnice u Rijeci, postoje brojevi od 31. 7. do 31. 12. 1921.

16 O riječkim autonomašima i općenito o riječkoj autonomiji vidi William Klingner, *Un'altra Italia. Fiume 1724-1924*, Rovigno – Trieste 2018., i Ljubinka Toševa-Karpowicz, *Rijeka (Fiume) 1868. – 1924. Od autonomije do države*, Rijeka 2021.

17 Po saznanjima autora, radi se o nepotpunim kolekcijama, vidi Archivio-Museo Storico, Società di Studi Fiumani u Rimu: *La Voce di Fiume*, br. 1 od 7. ožujka i br. 12 od 23. travnja 1921.; *La Nuova Riscossa*, pored broja iz prosinca 1920. i još 9 brojeva iz 1921., sačuvan je zaseban broj za 2. ožujka 1921. te samo jedan broj za travanj 1921.; *La Voce del Carnaro* sačuvani su poneki brojevi iz 1922. (vidi http://www.webdeveloping.it/studifiumani/inventario_periodici.pdf, posljednji pristup 8. siječnja 2023.).

Razdoblje kada se zbivaju Labinska republika i Proštinska buna za Rijeku je vrlo specifično. Kao što je poznato, koncem Prvoga svjetskog rata pretenzije nad Rijekom imaju talijanska i hrvatska/jugoslavenska strana te se pojavljuju i druge političke opcije (socijalisti i Autonomno-demokratska stranka s projektom nezavisne države), a nakon razdoblja međusavezničke okupacije, u rujnu 1919. u grad ulazi pjesnik i talijanski ratni heroj Gabriele d'Annunzio. Unatoč njegovu pokušaju da *de facto* pripoji Italiji grad koji joj temeljem Londonskoga sporazuma nije bio obećan, do željenoga brzog pripojenja Rijeke Italiji nije došlo. Krajem 1920., nakon potpisivanja Rapalskoga ugovora između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, Rijeka postaje nezavisna država i d'Annunziovci su legionari, nakon okršaja s vojskom Kraljevine Italije, primorani napustiti grad. No, neće svi napustiti Rijeku pa grad ulazi u novu poslijeratnu fazu političkoga sukoba između pristalica aneksije i nezavisnosti kvarnerskoga središta. Sukob tih frakcija očituje se na izborima za Konstituantu, održanim krajem travnja 1921.¹⁸ Ukratko, budući da je razdoblje od ožujka, a poglavito od početka do kraja travnja 1921. obilježeno pitanjem riječkih granica (pripadnost luke Baroš), nadolazećim izborima, snažnom političkom konfrontacijom, protuautonomaškom propagandom te dnevnim događajima povezanim s time,¹⁹ labinski i proštinski događaji nisu zauzeli istaknuto mjesto u riječkome tisku.

Koliko je moguće zaključiti iz konzultiranih novina, vijesti o Labinu i Proštini pojavljuju se početkom travnja svega triput na prvoj stranici lista *La Vedetta d'Italia*. Usporedbe radi, valja opaziti da oskudni izvještaji o labinskim događajima nisu riječka specifičnost. Prema istraživanjima Davora Mandića, istarski tisak na hrvatskome jeziku o Labinskoj republici ne nudi nikakve podatke, a pulski talijanski dnevnik *L'Azione* labinskim događajima posvećuje samo tri teksta.²⁰ Pomanjkanje interesa za Labinskom republikom *Pučkoga prijatelja*, tjednika hrvatskoga nacionalnog pokreta, ali bliskijega kršćanskosocijalnom usmjerenju,²¹ ustvari jedine istarske tiskovine na hrvatskome jeziku u 1921., vrlo je znakovito. Manjak interesa ukazuje na kritičnost hrvatske (kršćanskosocijalne) opcije prema radničkom

18 O riječkim izborima vidi Ivan Jeličić, „Izbori za riječku Konstituantu 1921. godine, demokracija u raljama nacionalizma“, *Historijski zbornik*, 75, 2, 2022., 215-239.

19 O situaciji u Rijeci nakon odlaska D'Annunzija vidi Danilo Luigi Massagrande, *Italia e Fiume 1921-1924 dal "Natale di sangue" all'annessione*, Milano 1982.

20 Davor Mandić, „Labinština između dva rata u istarskoj štampi“, *Radnički pokret Labinstine 1921 – 1941. sa širim osvrtom na Istru, Labin – Rijeka 1981.*, 160.

21 Stipan Trogrlić, „Pučki prijatelj“, *Istrapedia*, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/809/pucki-prijatelj>, posljednji pristup 17. siječnja 2023.

pokretu i komunizmu,²² dakle na postojanje političke diferencijacije unutar političkoga života istarskih Hrvata, dokazujući neosnovanost protuslavenskih tvrdnji o isključivo nacionalno obojenoj pobuni. Što se pak Proštinske bune tiče, temeljem Mandićeva uvida u taj pulski dnevnik, o njoj se vrlo iscrpno izvještavalo, što se može i vidjeti iz publikacije o Proštinskoj buni Miroslava Bertoše.²³

Međutim, da se vratimo na *La Vedetta*. Riječke talijanske dnevne novine o tim događajima pišu na prvoj stranici dobivajući vijesti iz Trsta i Pule, ne pridajući pritom tim vijestima posebnu grafičku i vizualnu pozornost niti isuviše teksta. Ipak, sadržaj tih kratkih tekstova je znakovit.

Prvi članak, od 6. travnja 1921., pod naslovom „Hrvatska pobuna u Krnici“²⁴, preuzimajući vijesti iz Pule, ukratko opisuje brzo skončanje „iznenadne pobune hrvatskih seljaka“.²⁵ Karabinjerima pod opsadom „pobunjenih Hrvata“ došla je u pomoć vojska koja usprkos organiziranom otporu stanovnika (preprekama na cesti od bodljikave žice i postavljenom kamenju te pucnjevima prema vojsci) i trojici ranjenih vojnika uspijeva slomiti otpor. Karabinjeri su bili oslobođeni, a vojska uspijeva zauzeti Krnicu pod uzvikom „Živjela Italija“, dok su se Hrvati razbjegli po kućama, gdje su jedan po jedan bivali uhićeni. Paušalno se spominje uništenje „slavenskoga udruženja“ i „hrvatske čitaonice“, kao i spaljivanje nekoliko kuća. Nadalje članak navodi da se pretrage nastavljaju, ali da je mjesto pusto jer je stanovništvo napustilo svoje domove da bi sudjelovalo u borbi protiv vojske. Na kraju su, pored predstavnika snaga javnoga reda i vojske, spomenute *skvadre* fašista iz Pule i Vodnjana koje su poduprle „energičnu akciju trupe“. Članak se zaključuje informacijom da se nastavljaju uhićenja krivaca, a vlast je donijela izrazito stroge naredbe kako vođe urote ne bi izbjegle uhićenje.

Sljedećega dana članak „Neredi u raškoj zoni. Energična akcija trupe“²⁶ izvještavajući iz Trsta navodi dosta detaljno represalije nad stanovništvom. Naglašava se kako je nakon jučerašnjih okršaja između Hrvata i fašista te

22 Razlika je vidljiva i, primjerice, u pisanju o prvomajskim događajima u Puli 1920., vidi Radošević, *Geneza antifašizma u Istri*, 80–81.

23 „Una squadra di fascisti accerchiata dai croati a Carnizza“, *L’Azione*, 82, 5. 4. 1921., 2; „La Marcia punitiva dei fascisti a traverso la zona di Carnizza e Filippiano“, 83, 6. 4. 1921., 1–2; „Continuano gli attacchi dei ribelli“, 84, 7. 4. 1921., 1; „I funerali della vittima olocausta“, 85, 8. 4. 1921., 1; „L’arresto del capo della rivolta“, 85, 8. 4. 1921. i „Il rastrellamento a Carnizza“, 86, 9. 4. 1921., 2. Vidi i članke spomenute u Miroslav Bertoša, *Proština 1921. Antifašistički pokret seljaka jugoistočne Istre* (dalje: *Proština 1921.*), Pula 1972.

24 „La rivolta croata a Carnizza“, *La Vedetta d’Italia*, 80, 6. 4. 1921., 1.

25 Kao i u narednim citatima, prijevod je autorov.

26 „I disordini nella zona dell’Arsa. L’energica azione della truppa“, *La Vedetta d’Italia*, 81, 7. 4. 1921., 1.

„manjih bandi pobunjenih Slavena“ i vojske, došlo do novih incidenata u Krnici, Krapnu i Labinu. U Labinu „se zbio i ozbiljan sukob između talijanskih i slavenskih rudara“, u Malim Vareškima kamion fašista je dočekan pucnjevima, ali su „agresori“, sve „Hrvati obilato naoružani“, bili natjerani na bijeg, a više ih je ubijeno. Pored toga, još se ponegdje odvijaju sukobi između fašista, vojnika i karabinjera protiv po poljima raspršenih pobunjenika, a „talijansko stanovništvo je ogorčeno i zahtijeva od vlasti primjerene kazne“. Raške su događaje organizirali isključivo jugoslavenski agitatori te su iz Rima došle pouzdane vijesti da vlada posjeduje dokumente o protutalijanskoj propagandi „slovenskih vođa“, štoviše, da je utvrđeno kako je vlada u Beogradu podarila pseudokomunistima iz Labina značajne svote novca za organizaciju pobune. Članak završava rečenicom o fašističkim represalijama: protiv agresije smjesta su odgovorile grupe fašista iz Vodnjana, Pule i Labina upavši na pobunjeno područje i uništivši sela Šegotice i *Pecurcich* (nejasno je radi li se o Peruškima ili Pavićinima) te zapalile neka druga sela. Autor članka konstatira da su snage javnoga reda ovladale situacijom te da se energično kreće u hvatanje pobunjenika raspršenih po poljima.

Dva dana poslije, ponovo na prvoj stranici, iste dnevne novine – preuzimajući informacije iz Pule – pišu o „Kraju hrvatskih pokreta u raškom bazenu“.²⁷ O samim događajima u Labinu, međutim, ne doznajemo mnogo. Novina jednostavno navodi da je gotovo u svim mjestima nastupio mir, a rudari iz Štrmca i ostalih mjesta vratili su se na posao. U istome je članku više prostora posvećeno Proštini: od Muntića do Krnice vojska i snage reda kontroliraju većinu naselja, dok se u poljima hvataju zadnji raspršeni pobunjenici. Iz početne istrage razvidna je bila „evidentna i savršena organizacija pokušaja pokretanja pobune predvođene jugoslavenskim agitatorima i četvoricom ili petoricom hrvatskih nitkova koji su iskoristili tolerantnost talijanskih vlasti“. Napad na dvojicu fašista, odnosno dvojicu „mladih Vodnjanaca“ opisan je kao podmukao atentat, što je zajedno s napadom na karabinjersku postaju „uzrokovalo u nacionalnim i fašističkim krugovima snažnu razdraženost“. *La Vedetta* također bilježi da su fašisti koje su napali Hrvati bili pokradeni i razgolićeni, što svjedoči o namjerama pobunjenika. Kada su prvi uhićenici stigli u Vodnjan, među kojima i najteže osumnjičeni za odgovornost za krvave događaje, mnoštvo je naroda napalo uhićene, a linč je zaustavljen zahvaljujući karabinjerima koji su se namučili kako bi obranili

27 „La fine dei moti croati nel bacino dell’Arsa“, isto, 83, 9. 5. 1921., 1.

„hrvatske organizatore od gnjeva građana“. Unatoč toj zaštiti, podosta je uhićenika pretučeno. Članak se zaključuje tvrdnjom da su neki pobunjenici, osobito pojedinci odgovorni za pobunu, još u bijegu po brdima, ali će uskoro biti uhićeni. Na kraju autor članka konstatira da su konfiscirane velike količine oružja, osobito austrijske i ruske provenijencije.

Uz očite simpatije prema talijanskoj vlasti i predstavljanje pobuna kao nezakonitih događaja protiv legalne vlasti, narativni i diskurzivni elementi su vrlo znakoviti za razumijevanje političke situacije u Julijskoj krajini.

U opisu uhićenja stanovnika talijanska se novina koristi glagolom „izgnijezditi“ za izvlačenje stanovnika iz njihovih domova, a sami su domovi opisani kao rustične nastambe: „Hrvati su se raspršili po seoskim kućicama, gdje su bili izgnijezđeni i uhićeni jedan po jedan“.²⁸ Terminologija koja s jedne strane animalizira neprijatelja (gnijezdo – ptica), a s druge ukazuje na nerazvijenost i rustikalnost nastambi, može dovesti do zaključka da je rabljena u svrhu predstavljanja Hrvata/Slavena kao manje vrijednoga i civilizacijski manje razvijenoga naroda te predstavlja potencijalan element protuslavenstva kao oblika rasizma i orijentalizaciju Slavena, odnosno Hrvata. Na stanovitu animalizaciju ili nižu civilizacijsku razinu neprijatelja mogli bi nas nagnati i opisi bijega „pobunjenika“, premda se zaista radilo o selima i bježanju po poljima i brdima. Ako se dakle ne radi o potpuno izmišljenim karakteristikama prirodnoga okruženja, onda su detalji zasigurno bili korisni i iskorišteni za proizvodnju diskriminacijskoga diskursa. Također, u stvaranju percepcije sukoba s „narodom bez povijesti“ važnu ulogu igra povremeno korištenje termina „Slaveni“ i „slavensko udruženje“ umjesto Hrvati. Slika dobrog seljaka kojega korumpiraju „jugoslavenski agitatori“ i četvorica ili petorica hrvatskih nitkova²⁹ uklapa se u sličan narativ naroda koji isključivo vanjskim utjecajem postaje nacionalno angažiran. Navedene opreke civilizacija – barbarstvo, razvijenost – nerazvijenost su tipične dihotomije orijentalističkoga diskursa.³⁰

U opisu događaja 6. travnja vrlo se lakonski spominje uništenje slavenskoga udruženja i hrvatske čitaonice, kao i spaljivanje nekoliko kuća. Štoviše, nije naveden subjekt koji je odgovoran za uništenje kako privatne tako

28 „(...) i croati si disperdevano nei casolari, dove vennero snidati e arrestati uno ad uno (...)“ u „La rivolta croata a Carnizza“, isto, 80, 6. 4. 1921., 1.

29 „La fine dei moti croati nel bacino dell'Arsa“, isto, 83, 9. 5. 1921., 1.

30 Popis tridesetak dihotomija prekojadranskoga poluorijentalističkoga diskursa nudi Raspudić; Raspudić, *Jadranski (polu)orijentalizam*, 51-52.

društvene imovine. Sve je jednostavno otišlo u vatru: „Slavensko udruženje i knjižnica otišli su u plamen: istu sudbinu pretrpjela su dvije ili tri kuće hrvatskih agitatora“.³¹ Ipak, 7. travnja uopće nije bio problem spomenuti da su lokalni fašisti uništili ili spalili sela Proštine. Spaljivanje i uništenje „pobunjenika“ i „agresora“ je, dakle, za tiskovinu općeprihvaćena pojava.³² Štoviše, uništavanje imovine koje su počinile fašističke paramilitarne organizacije nije viđeno kao problem ili prijetnja javnome redu.

Nigdje se ne spominju uzroci tih događaja. Karabinjerska postaja u Krnici nalazila se pod opsadom, napad na dvojicu fašista prikazan je kao podmukao atentat protiv „dvojice mladih Vodnjanaca“, a fašističko je vozilo u Malim Vareškima dočekano pucnjima. Nije bitno znati zašto je karabinjerska postaja bila pod opsadom i što su fašisti iz Vodnjana radili u Krnici. U tekstovima nema govora o fašističkome upadu na Proštinu već se radi o činu samoobrane protiv, znakovito, „pobunjenika“ ili „agresora“ koji su „obilato naoružani“ ili imaju austrijske i ruske puške. Premda su te puške vrlo vjerojatno, što potvrđuje i Bertoša,³³ prisvojene prilikom sloma Austro-Ugarske Monarhije, njihova provenijencija ili, još bolje, naglasak na provenijenciju pušaka smišljeni je dio nacionalističkoga narativa. Austrija, pojednostavljeni pejorativni termin za Austro-Ugarsku Monarhiju, glavni neprijatelj Kraljevine Italije, pa samim time i svih Talijana bez obzira na suprotno iskustvo u Prvome svjetskom ratu većine istarskih Talijana, veže se i asocira sa slavenskim/hrvatskim stanovništvom.³⁴ Rusija, pak, asocira na panslavizam, već prisutan element talijanskoga nacionalističkog diskursa u prijeratnome razdoblju, ali i nedvojbeno na komunizam, novoga neprijatelja talijanskih nacionalista. Također, Rusija je potencijalno dio neeuropskoga svijeta, što veže „pobunjenike“ s Azijom, s Orijentom, odnosno jednom drugom – naravno, shvaćenom kao manje vrijednom – civilizacijom. Proštinari nisu, dakle, naoružani puškama zbog banditskih prepada, zbog tradicionalnoga stočarstva i, u krajnjoj liniji, radi obrane od fašista, već su nasilni i vezani za staroga (Austriju) i novoga (Rusiju i komunizam) neprijatelja.

Nikakav osvrt na socijalne i ekonomske prilike ili političke uzročnike koji nisu nacionalni nije spomenut. Premda čitatelj može steći uvjerenje

31 „La Società slava e la biblioteca croata andarono in fiamme egual sorte subirono due o tre case appartenenti ad agitatori croati“, „La rivolta croata a Carnizza“, *La Vedetta d'Italia*, 80, 6. 4. 1921., 1.

32 „I disordini nella zona dell'Arsa. L'energica azione della truppa“, isto, 81, 7. 4. 1921., 1.

33 Bertoša, *Proština 1921.*, 45.

34 Enzo Collotti, „I tedeschi“, *I luoghi della memoria. Personaggi e date dell'Italia unita*, a cura di Mario Isnenghi, Bari – Roma 1997., 65–86.

da su se „pobunjenici“ u Labinu barem općenito pozivali na komunizam jer *Vedetta* piše o „pseudokomunistima iz Labina“, novina zaključuje da se uistinu radilo o pobuni koju je financirao Beograd, dakle o nacionalno obojenoj pobuni. Iz novinskih napisa za Proštinu, pak, možemo jednostavno zaključiti da su lokalni hrvatski seljaci organizirali „pobunu“ protiv vlasti, vjerojatno zato što ne priznaju ili ne žele priznati zakone Kraljevine Italije. Ideja urote, odnosno vanjskoga utjecaja također igra značajnu ulogu u narativu. Pored „hrvatskih nitkova“, organizatori pokreta su „jugoslavenski agitatori“ koji su, prema pouzdanim novostima, bili financirani iz Beograda i povezani s prototalijanskom propagandom slovenskih vođa. Hrvatska i slovenska nacionalna politička skupina, odnosno njihovi vođe u Istri i Juljskoj krajini, predstavljeni su tako kao pripadnici pete kolone. Neprijatelj nije samo izvana već postoji iznutra, unutar samih talijanskih granica; tekstovi se tako nadovezuju na tradiciju nacionalističkoga diskursa o postojanju unutarnjega i vanjskoga neprijatelja, odnosno narativ o okruženju.³⁵

Suradnja s talijanskim vojnicima iz kavranske utvrde, koji su Proštinarima dali „nekoliko pušaka i veću količinu municije“ te su čak planirali pomoći seljacima, nije nigdje u tisku spomenuta.³⁶ Također, u vijestima iz Labina nema govora o radničkoj klasnoj svijesti i suradnji rudara različitih nacionalnosti³⁷ ili o vezama između labinskih rudara i Proštinarina³⁸. Funkcija je tekstova stvaranje i jačanje nacionalnoga animoziteta i predstavljanje nacionalnih identifikacija pojedinaca poput polariziranih i iskonskih grupa služeći se rečenicama bez detaljnijega sadržaja,³⁹ primjerice: u Labinu „se zbio i ozbiljan sukob između talijanskih i slavenskih rudara“⁴⁰, „Talijansko stanovništvo je ogorčeno i zahtijeva od vlasti primjerene kazne“⁴¹ ili napad na dvojicu „mladih Vodnjanaca“ i na karabinjersku postaju „uzrokovalo (je) u nacionalnim i fašističkim krugovima snažnu razdraženost“⁴². U zadnjoj rečenici primjećujemo čak poistovjećivanje talijanskih nacionalnih s faši-

35 Chiarandini, *Immaturi, sleali, violenti*, 25-26; Verginella, „Antislavismo, razzismo di frontiera?“, 36.

36 Bertoša, *Proština 1921.*, 43 i 46.

37 Giacomo Scotti – Luciano Giuricin, „Pokret i zauzimanje tvornica u Italiji i 'Labinska republika'“, *Labinska Republika 1921. godine*, zbornik radova, Znanstveni skup u povodu proslave 50-godišnjice „Labinske Republike“, Rabac, 2-3. ožujka 1971., Rijeka 1971., 249-277.

38 Bertoša, *Proština 1921.*, 38 i 43-44.

39 O grupizmu vidi Rogers Brubaker, „Ethnicity without groups“, *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie*, 43, 2, 2002., 163-189.

40 „I disordini nella zona dell'Arsa. L'energica azione della truppa“, *La Vedetta d'Italia*, 81, 7. 4. 1921., 1.

41 Na ist. mj.

42 „La fine dei moti croati nel bacino dell'Arsa“, isto, 83, 9. 5. 1921., 1.

stičkim ciljevima. Napad na fašiste i karabinjere stavljen je u isti kontekst te time nije samo neprihvatljiv članovima i simpatizerima fašističkoga pokreta već bi trebao biti neprihvatljiv i općenito nacionalno svjesnim Talijanima. S druge strane ispada da je – očito predstavljen kao nezakonit – napad na fašiste i karabinjere prihvatljiv drugima, odnosno onima koji nisu Talijani. Novine dakle suprotstavljaju imaginarnu sliku Talijana, koji prihvaćaju i brane fašiste te su pobornici zakona, Slavenima koji se služe nasiljem i bezakonjem te ih je stoga potrebno primjereno kazniti. Tako se ne učvršćuje samo negativna orijentalistička slika Slavena kao divljaka i barbara već se stvara polarizacija unutar samoga talijanskoga političkog tijela: pobornici fašista su ujedno i pobornici talijanske države i zakona, njihovi politički neistomišljenici su ujedno i neprijatelji prave Italije.

Zaključno, možemo zamijetiti da fašističko nasilje uopće nije predstavljeno kao problem. Naprotiv, fašisti su predstavljeni kao suradnici snaga reda ili čak sami održavaju javni red. Problem je tolerantnost talijanskih vlasti koju su iskoristili agitatori i nitkovi pa je ona time – barem neizravno – uzrokovala pobunu. Valja također navesti kako tolerantnost spada u karakteristike protuslavenskoga diskursa jer tolerantnost posjeduju napredne civilizacije, dok zakon sile vrijedi za niže civilizacije. Nasilje je dakle prihvatljivo ako ga čine pripadnici više civilizacije, štoviše, za fašizam je ratobornost pozitivna odlika, dok je nasilje pripadnika niže civilizacije prikazano kao negativno, odnosno, to je dodatni element koji potvrđuje inherentnu nasilnu prirodu Slavena⁴³. Da se vratimo na normalizaciju fašističkoga nasilja: napad „mnoštva naroda“ na uhićene u Vodnjanu i „gnjev građana“ koji su navodno teškom mukom zaustavili karabinjeri služi prikazivanju potpore fašističkomu pokretu, odnosno potpore represalijama protiv „pobunjenika“ s Proštine. No, iz tih je rečenica teško zaključiti postoji li različita nacionalnost između stanovništva koje podržava talijanske vlasti i fašiste i onoga koje mu se protivi. Premda „gnjev građana“ može biti tumačen unutar nacionalne opreke grad – selo, Talijani – Slaveni, potencijalna ambivalentnost termina „mnoštvo naroda“ nije slučajna. Moguća kontradiktornost koja iz toga proizlazi naglašenija je u pisanju *Glasa Istre*.

43 Chiarandini, *Immaturi, sleali, violenti*, 48-49.

Narativ u Liburniji

Situacija u Liburniji⁴⁴ ponešto je drugačija jer taj prostor nije imao svoje dnevne novine, a lokalni tisak je bio manje razvijen nego u obližnjoj Rijeci. Tiskovine su u Liburniji uglavnom bile turistički orijentirane publikacije, premda treba izdvojiti hrvatski orijentiran politički tjednik *Narodni list*, koji početkom 20. stoljeća izlazi u Voloskome⁴⁵ i *Mladi Istranin*, kasnije *Mladi Hrvat*, dječji časopis objavljan u Opatiji prije početka rata na hrvatskome jeziku.⁴⁶ Nakon sloma Habsburške Monarhije, liburnijski kontekst razlikuje se od riječkoga, odnosno istovjetan je istarskomu. Uspostavljeni lokalni Narodni odbor SHS za Volosko – Opatiju raspušten je ubrzo po dolasku talijanske vojske i u studenome 1918. talijanske vlasti preuzimaju kontrolu nad tim prostorom.⁴⁷ Ubrzo, krajem ožujka 1919., u Lovranu počinje izlaziti protalijanski orijentiran *La Voce dell'Istria / Glas Istre*. Radi se o polovično dvojezičnom tjedniku koji od 1919. do kraja 1921. oblikuje ili pokušava oblikovati lokalnu političku i društvenu scenu, uživajući potporu novih talijanskih vlasti.⁴⁸ Po samome nazivu novine jesu dvojezične, ali po sadržaju one zaista to nisu – članci iz talijanskoga jezika nisu prevedeni na hrvatski jezik i obrnuto, a sam oblik dvojezičnosti je znakovit. Urednik novina većinom se ne služi standardnim hrvatskim jezikom već se koristi hrvatskim jezikom s elementima lokalnoga ili lokalnih čakavskih govora. Razlog toj odluci treba tražiti, s jedne strane, u objektivnome razlogu, u mogućoj manjoj familijarnosti lokalnoga stanovništva (ali i samoga autora teksta) sa standardnim hrvatskim jezikom, ali je, s druge strane, familijarnost mogla imati funkciju snažnijega emotivnog vezivanja čitatelja sa sadržajem i time učiniti napisane poruke bliskijima i lakše prihvaćenima. No, s treće strane, njegovanje jezične razlike moglo je imati i za svrhu ukazivanje na niži stupanj razvoja hrvatskoga jezika, a time i Hrvatske, odnosno nove južnoslavenske države. U tome bi se slučaju ponovno radilo o obliku orijentalizma – dok je talijan-

44 Liburnijom se već tradicionalno naziva dio istarskoga poluotoka između masiva Učke i mora, tj. od Brseča do Preluka s pripadajućim zaleđem. Robert Matijašić, „Istarska Liburnija“, *Istrapedia*, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3040/istarska-liburnija>, posljednji pristup 17. siječnja 2023.

45 Irvin Lukežić, „Narodni list“, isto, <https://www.istrapedia.hr/it/natuknice/3556/narodni-list>, posljednji pristup 17. siječnja 2023.

46 „Mladi Istranin“, isto, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/2829/mladi-istranin>, posljednji pristup 17. siječnja 2023.

47 Dragovan Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 4, 1961., 349-382.

48 DARI-616, Građansko povjereništvo za politički kotar Volosko-Opatija (1919-1923), busta 55, 10-III, Informazioni e stampa, *La Voce dell'Istria*.

ska kultura na višem civilizacijskom stupnju i ima standardni jezik, to nije slučaj s Hrvatskom / Kraljevinom SHS / Jugoslavijom, odnosno sa slovenskim i hrvatskim stanovništvom Istre. Također, izdavačka politika *Glasa Istre* u stanovitome smislu nastavlja se ili priziva tradiciju političke i nacionalne djelatnosti Ivana Krstića i njegova istarskoga pokreta, pokreta koji je upravo u predjelu Liburnije krajem 19. i početkom 20. stoljeća imao ponešto pristalica.⁴⁹ Što se tiče inicijative i izvora financiranja, premda su talijanske vlasti financijski potpomogle tjedniku, osnovao ga je lokalni talijanski politički aktivist iz prijeratnoga razdoblja Mario Grossman (1877. – 1946.), poslije Grandi, interniran kao politički sumnjiva osoba za vrijeme Prvoga svjetskog rata.⁵⁰ To nas navodi na zaključak o stanovitome kontinuitetu pojedinaca, ako ne i sadržaja, talijanske lokalne nacionalne sredine.

Premda se radi o tjedniku koji izlazi u istoj državi labinskih i proštinskih događaja te u istoj regionalnoj i pokrajinskoj upravnoj jedinici (nekadašnja Markgrofovija Istra u Austrijskome primorju, sada Istarska pokrajina u Julijskoj krajini⁵¹), za razliku od riječkoga tiska, Proština i Labin ipak nisu dobili njegovu sustavniju pozornost. Proštinskim i labinskim događajima *Glas Istre* posvećuje u pravome smislu svega dva članka, komentirajući događaje u obliku osvrta. Ipak, jedna od posebnosti tjednika, na koju ćemo se poslije osvrnuti, jest dopisnik iz Marčane koji početkom ožujka izvještava o proslavi ujedinjenja s Italijom,⁵² a u jednome se članku i osvrće na događaje u Proštini.

Glas Istre se prvi put, izrazito polemički, osvrće na proštinske događaje 9. travnja 1921. U članku na prvoj stranici na talijanskome jeziku autor pod naslovom „Pazite na huškače“⁵³ poziva vlasti na oprez prema „Slavenima“ i vrlo detaljno razmatra odnos novih talijanskih vlasti prema istarskome slavenskom stanovništvu. U samome je uvodu članak vrlo eksplicitan:

49 O Krstiću vidi Daniela Simon, „The ‘hybrids’ and the Re-ordering of Istria, 1870-1914“, *Acta Histriae*, 2020., 4, 577-604.

50 DARI-616, Građansko povjereništvo za politički kotar Volosko-Opatija (1919-1923), busta 55, 10-III, Informazioni e stampa, La Voce dell'Istria. Vrlo je znakovito da prilikom osnutka tjednika građanski povjerenik, za razliku od lokalnoga Obavještajnoga ureda za okupirana područja (Informazioni territori occupati, ITO), nije izrazio pozitivno mišljenje o uredniku. Marija Grandija (Grossmana) uhitile su jugoslavenske komunističke vlasti te je preminuo u zatvoreništvu. Amleto Ballarini – Mihael Sobolevski (uredili), *Le vittime di nazionalita italiana a Fiume e dintorni (1939-1947) / Žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici (1939.-1947.)*, Roma 2002., 426.

51 Milivoj Korlević, „Uprava i sudstvo u Istri od 1918. do 1945.“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 2, 1954., 22. Usp. Ines Krota, Pokrajinska uprava Istre 1918-1943. Sumarni inventar, Rijeka 1998., 7. (<https://hais.arhiv.hr/HDA/trazilica/obavijesna-pomagala/c06f90d8-f30a-4745-9646-b8ff9fa789e3>, zadnji pristup 8. siječnja 2023.).

52 „Iz Marčane“, *La Voce dell'Istria / Glas Istre*, 104, 5. 3. 1921., 2.

53 „Attenti ai sobillatori“, isto, 109, 9. 4. 1921., 1.

„ozbiljni, kriminalni događaji iz Krnice upozorenje su vlastima da trebaju pozorno motriti na Slavene koji i pod okriljem komunizma ili socijalizma ili rabeći kao izgovor bilo kakvu našu talijansku manifestaciju, raspiruju protiv nas svu svoju mržnju i prijezir“. Autor dalje navodi kako bi Slaveni trebali priznati da su se talijanske vlasti dotad prema njima ponašale kao prema jednakima, ako ne i bolje nego prema Talijanima, pogotovo jer Slaveni predstavljaju siromašniji dio stanovništva te su uživali veću pomoć u opskrbi hranom i odjevnim predmetima. Tako su siromašni školarci, bili Talijani ili Hrvati, kao siromašniji sloj i pripadnici ruralnoga stanovništva, dobili odjeću i živežne namirnice u većim količinama i to možda „po prvi put u životu“. Međutim, obilati korisnici pomoći, zbog akcija huškača, dobili su iskrivljenu sliku da je ta pomoć stigla iz Sjedinjenih Američkih Država („od tate Wilsona“). Djelatnošću huškača, „tvrdoglave glave“ stanovništva ne mogu biti uvjereni da su riža, mortadela i parmezan talijanski, a ne američki proizvodi. Kako su ti huškači podignuli „slavensku svjetinu“⁵⁴, to je isto učinio fanatični panslavist, student Ciliga, „koji je potaknuo seljake svojim pobunjeničkim maksimama pa se onda oni naoružavaju te pucaju, ranjavaju i ubijaju građane i vojnike“. Upravo je incident u Krnici upozorenje vlastima da moraju biti uvijek na oprezu te se ne smiju „dopustiti uvjeriti u slatkorječive riječi posvećenosti i predanosti Slavena“. Civilne i vojne vlasti moraju naučiti da će „poštenim, dobrim i dobrotvornim akcijama ishodovati ništa ili vrlo malo“ te da „(m)nogi su iz staroga Kraljevstva bili pod iluzijom i vjerovali da mogu preobratiti te izazivače nevolja i neposlušne urbanim, ljubaznim, uvjerljivim i dobroćinskim načinima!“. U prilog toj tezi *Glas Istre* navodi primjer lovranskoga župnika Antuna Košira⁵⁵ koji je, unatoč uvjerenju jednoga talijanskog pukovnika da će ga „preobratiti“ odnosno pretvoriti u lojalnoga talijanskog građanina, „ostao isti, ako nije postao još gorim“.

Autor dalje konstatira da je činjenica da u Istri ima manje Slavena nego prije rata i da su mnogi napustili Istru ili promijenili svoja nacionalna stajališta zbog egoizma, životnih ili slučajnih događaja, zbog službe ili drugih razloga te, barem naizgled, postali Talijanima. Prema listu, na fenomen svakidašnjega dezerterstva žale se i „slavenske novine“, no većina je tih Slavena unovačena iz skupine inteligencije, a djelomično se sastoji od oportunističkih i lukavaca te onih slabih i sramežljivih pojedinaca. Ipak, najveći dio Slavena

⁵⁴ „Popolino slavo“, na ist. mj.; popolino je ovdje pejorativni termin za pučanstvo.

⁵⁵ Košir je inače ubrzo pobjegao u Kraljevinu SHS. Marko Medved, „Prilog crkvenoj povijesti Lovrana prve polovice 20. stoljeća“, *Zbornik Lovranščine*, 9, 2022., 35.

izrazito je panslavenski nastrojen, potpirivan od učitelja i svećenika te u rijetkim slučajevima od pokojega odvjetnika. Stoga novina poziva da se na te zadnje usredotoči razborita akcija vlasti, ali ne bi bilo na odmet organizirati i racije po seoskim kućama u potrazi za puškama, kojih, kako su događaji u Krnici pokazali, ima u izobilju te obaviti reviziju izdanih dozvola za posjedovanje oružja.

Drugi članak o Proštini, objavljen krajem travnja na hrvatskome jeziku, naslovljen „Od Proštinarskih pustolovina“⁵⁶ osvrće se nešto detaljnije na događaje, doznačivši glavnim krivcem „komunist(a) Ciligu“, ali odgovornost vidi i u pisanju *Pučkoga prijatelja*. *Pučki prijatelj*, „onaj žalibože ‘Katolički list’ koji blati tršćanski grad“ je po autoru svojim pisanjem neprestano blatilo sve što je talijansko i crnio Italiju te je „narod, u svojoj prostoti vjerovao njegovim iredentističkim izrazima“. Nakon izražene kritike prototalijanske uređivačke politike *Pučkoga prijatelja*, po *Glasi Istre* suodgovorne za političku situaciju, članak donosi kratak sažetak događanja.

U ponedjeljak, 5. travnja, u poslijepodnevnim su satima fašisti iz Vodnjana došli u Marčanu te su s marčanskim fašistima krenuli do Križa „možebiti namjerom da istoga Ciligu upoznaju i predadu oblastima u ruke te da time olakote i spase Proštinare od njihove propasti naime da bi se kanili zlih komunističkih namjera“. Međutim, stanovništvo Proštine se nauružalo i odlučilo je napasti fašiste te se dalo u potjeru za njima sve do Krnice. Potom se vojska uključila u sukob sa stanovnicima te je jedan vojnik smrtno stradao, dok su dvojica vojnika i dvojica fašista ranjeni. Sljedećega jutra je „izgorjelo selo Segotti (misli se na Šegotiće, op. a.) i dvije kuće u Velikim Vareškima“, u Krnici je bilo svega nekoliko uhićenih, koji su ispitivani u Marčani. Znakovito, Marčana je tih dana izgledala kao pod ratnim stanjem, ali je „u istoj vladao podpuni red i niko se nije našao u ničemu protivan vojnistvu dapače Marčani ih u svemu podupirali“, te 10. ožujka skoro da nije bilo kuće bez izvješene talijanske zastave u čast talijanskim vojnicima. Članak se potom osvrće na uhićene, koji su još deset dana nakon događaja ispitivani, morajući pokazati organima reda gdje se nalazi sve oružje koje je bilo u tolikoj količini da je karabinjerska postaja u Marčani postala „pravi arsenal“.

Opis Proštinske bune okončava se konstatacijom „da danas svi dobro misleći Proštinari prokljinju Ciliku (Ciligu, op. a.), njegove principe i svakoga koji im je ikad govorio proti Italiji jer sada jedva poznaju njezinu

56 „Od Proštinarskih pustolovina“, *La Voce dell'Istria / Glas Istre*, 112, 30. 4. 1921., 2.

slobodu koju su uživali prije onog kritičnog dana“. Autor zaključuje kako se, sada kada je otišao diktator Ciliga, stanovništvo treba okupiti „svi ko jedan okol gradjana“ i glasovati na predstojećim izborima za stranku koja je odagnala diktatora. Tako će stanovništvo „uživati mir, prijateljstvo i sva dobročinstva a koji vam drugčije govori želi Vam samo zlo i propast“.

U dopisu iz Marčane od 31. ožujka na hrvatskome jeziku, objavljenom u broju od 23. travnja,⁵⁷ opisuje se posjet općinskoga komesara (povjerenika) iz Vodnjana komesaru općinskoga upravnog vijeća Marčane. Značajnu ulogu u članku dobivaju lokalni fašisti, njihov doček komesara i „zaručak“ s komesarom u prostorijama marčanskoga *fascia*, ali se događajem koriste ponajprije za osvrt na Proštinsku bunu. Idiličan prikaz dočeka komesara („oduševljeno primljen od mnoštvo naroda“ i „Marčana okićena našim [talijanskim, op. a.] zastavama“) služi da se ukaže kako se narod „podvrgao svim zakonima“ otkad je iz mjesta nestalo „ono par ‘Mutikaša‘“. Štoviše, Marčana više ne trpi nikakve posljedice od „‘Proštinarskih’ pustolovina“, zahvaljujući i „nekojim Marčancima koji su i prije znali odbiti ‘propast Proštine Ciligu““. Dopisnik poziva vlasti („predpostavljenim oblastima“) da čim opaze „ono par ‘Jugoslavenskih plaćenika i mutikaša““ da ih odstrane od lokalnoga stanovništva jer je ono sito „kojekakvih komedija“ te želi „Mir i radnju“ i život „sa svima u prijateljskim odnošajima“. Članak završava konstatacijom da Marčanci ne priznaju „gospodara iznad sebe osim Gospodina Boga i našeg premilostivog vladara Viktora Emanuela III. komu ćemo uvijek pokorni biti“, prijetnjom „mutikašama“ („a koji bi nastojao da nam ovo zamuti nek dobro zna da mi smo mu pripravnici dati što ga ide“) i poklicima: „Živio naš kralj. Živila kraljica. Živila Italia“.

Iz tih članaka možemo u *Glasi Istre* zamijetiti stanovite sličnosti s nacionalističkim diskursom *Vedette*, međutim, postoje i manja odudaranja koja su znakovita za razumijevanje razlika između riječkoga i liburnijskoga povijesnog i društvenog konteksta.

Poput *Vedette*, u *Glasi Istre* vrlo je česta upotreba imenice „Slaveni“ umjesto Hrvati, ne priznajući Hrvatima i Slovencima rang suvremene moderne nacije. Nadalje, slavensko stanovništvo je okarakterizirano kao siromašno (glavni su korisnici socijalne pomoći talijanskih vlasti) i nerazvijeno („slavenska svjetina“), oni su seljaci koji se naoružavaju i ranjavaju civile/gradane i vojnike, to je stanovništvo gotovo prirodno divlje („Mnogi

57 „Iz Marčane“, isto, 111, 23. 4. 1921., 2.

su iz starog kraljevstva bili pod iluzijom i vjerovali su da mogu preobratiti ove izazivače nevolja i neposlušnike s urbanim, ljubaznim, uvjerljivim i dobrotvornim metodama!“⁵⁸. Elementi orijentalizma su i podložnost vanjskomu utjecaju (sâmo stanovništvo nema politička stajališta već im ih drugi nameću) te prijetvornost (stanovništvo samo prividno pokazuje lojalnost prema talijanskim vlastima). Upravo je u tim zadnjim aspektima, u svega nekoliko dana razlike, uočljiva najveća kontradiktornost, odnosno koegzistencija dvaju viđenja slavenskoga stanovništva u istome tjedniku.

Uzročnici nemira u Proštini su „mutikaše“ i „jugoslavenski agitatori“, ali tekst ide toliko daleko da optužuje stanovništvo za panslavizam. Za razliku od *Vedette*, ovdje se više ne radi isključivo o jugoslavenskoj uroti već općenito o sveslavenskim osjećajima stanovnika. Ono što je u *Vedetti* evociralo rusko podrijetlo oružja, u *Glasi Istre* otvoreno je nazvano panslavizmom. Socijalni elementi nemira i komunistička orijentacija ili simpatije stanovništva potisnuti su iz narativa, a razlog za pobune gotovo je isključivo panslavizam. Optužbe za panslavizam imaju funkciju diskreditiranja iskrene i stvarne politizacije istarskoga, pogotovo istarskoga hrvatskog i slovenskog stanovništva, svrstavajući nemire isključivo u okvir opreke superiorne civilizacije prema inferiornoj, odnosno općenito talijanske sa slavenskim (panslavenskim) svijetom.

U člancima *Glasi Istre* fašisti su prikazani kao dio snaga reda. Ne samo da građanski povjerenik, predstavnik talijanske države na lokalnoj razini, dolazi u fašističko sjedište već vodnjanski i marčanski fašisti dolaze po Antu Ciligu da bi ga predali vlastima. Fašisti to čine kako bi spasili Proštinare od njihove propasti, od Ciliginih zlih komunističkih namjera. Fašisti su, dakle, saveznici snaga reda, štoviše mogu sami provoditi javni red uhićujući pojedince zbog njihovih političkih stajališta. Nadalje, fašisti su ustvari čuvari nacionalnoga morala pa pored nacionalističkoga diskursa, kontrapozicije Slaveni – Talijani, oni su ujedno spasitelji nacije i stanovništva od zle komunističke ideologije, koja je prikazana antinacionalnom. Oni su ovdje da zaštite od komunizma i Proštinare premda, kao „Slaveni“, nisu punopravni dio talijanskoga nacionalnog korpusa. Također, istarsko slavensko ruralno stanovništvo poziva se na glasovanje za stranku koja je najurila diktatora Ciligu, dakle poziva se i „Slavene“ da se priklone fašistima. Te elemente ne treba zanemariti, naprotiv, oni pružaju uvid u razumijevanje fašističke

58 „Attenti ai sobillatori“, isto, 109, 9. 4. 1921., 1.

ideologije koja jest talijanska i nacionalistička, ali je istovremeno prožeta težnjom za unošenje autoritativnoga reda i poretka u poslijeratnoj Italiji i poslijeaustrijskoj Istri, obuzetima krizom institucija, liberalne demokracije i, stvarnom ili percipiranom, revolucionarnošću socijalista. To znači da postoji prostor za „Slavene“ ako se priklone fašizmu. Radi se o strategiji fašističkoga pokreta s ciljem prikupljanja pristaša i simpatizera i u ruralnim, netalijanskim područjima, koja omogućava uvid u određenu kontradiktornost protuslavenskoga rasističkog diskursa.⁵⁹

Nadalje, interpretacija događaja poslužila je za kritiku lokalnih istarskih hrvatskih politički eksponiranih ličnosti i institucija, primjerice Antuna Košira, svećenika iz Lovrana, *Pučkoga prijatelja*, ali i općenito eksponiranih nacionalno aktivnih djelatnosti učitelja i svećenika. Radi se o detalju koji ne možemo zamijetiti u *Vedetti*, no to ne bi trebalo čuditi jer je na riječkome prostoru nekadašnjega *corpusa separatuma* protalijanska vlast bila konsolidirana te učitelji i svećenici nisu predstavljali jednaku razinu političke prijetnje kao što je to bio slučaj u Liburniji i općenito na prostoru Istre.⁶⁰

Premda uglavnom možemo uočiti sličnosti između *Glasa Istre* i *Vedette*, u liburnijskome tjedniku razvidne su razlike između pisanja na talijanskom i hrvatskome jeziku. Dok u tekstovima na talijanskom jeziku uočavamo nepovjerenje i optužbe prema istarskim stanovnicima hrvatskoga i slovenskoga jezika za panslavizam, posredstvom hrvatskoga jezika pokušava se poticati lojalnost toga istoga stanovništva prema fašizmu, talijanskoj državi i Savojskoj dinastiji. Pored poziva na davanje glasa fašistima i isticanja zaštite koju oni pružaju stanovništvu od komunizma, najznačajnije je svakako pozivanje tjednika na jedina dva autoriteta kojima se seljaci pokoravaju – „Gospodinu Bogu“ i „premilostivom vladaru Viktoru Emanuelu“. Oba elementa istinski su važna jer ukazuju na to kako je religioznost stanovništva – tradicijski zasigurno snažnija od modernih nacionalnih ideologija – poslužila, na diskurzivnoj razini, stvaranju oblika lojalnosti novoj talijan-

59 Marco Bresciani, „Una rivoluzione «antiasburgica». Caos postbellico, violenza e ascesa fascista nell'Istria post-asburgica (1918-1923)“, *Studi Storici*, 4, 2022., 954-960. Vidi i isti, „Lost in Transition? The Habsburg Legacy, State- and Nation-Building, and the New Fascist Order in the Upper Adriatic“, *National indifference and the History of Nationalism in Modern Europe* (dalje: *National indifference*), ed. Maarten van Ginderachter and Jon Fox, London 2019., 56-80. O istarskim Hrvatima u fašističkim organizacijama vidi Dukovski, *Fašizam u Istri*, 63-66.

60 O političkim prilikama vidi Dominique Kirchner Reill, *The Fiume Crisis. Life in the Wake of the Habsburg Empire*, Cambridge (Massachusetts) 2020., 178-224 i Tea Perinčić, *Rijeka ili smrt! D'Annunzijeve okupacije Rijeke 1919. – 1921. / Rijeka or death! Gabriele D'Annunzio's Rijeka escapade 1919-1921*, Rijeka 2019. Za Crkvu u Rijeci vidi Marko Medved, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*, Zagreb 2015.

skoj državi. Premda isticanje religioznosti može poslužiti za stvaranje dihotomije između ruralnoga i urbanoga, nepokvarenoga nasuprot pokvarenom i, dakle, civilizacijski superiornome svijetu, naglašavajući taj element list ističe nacionalnu indiferentnost stanovništva. Jednak je slučaj i s pozivom na lojalnost Savojskoj dinastiji. Premda izgleda nerearno očekivati najednom stvaranje lojalnosti talijanskoj dinastiji, s obzirom na to da je sve istarsko stanovništvo barem jedno stoljeće bilo pod Habsburgovcima, poziv na zamjenu jedne figure monarha drugom naglašava i uzima u obzir tradicionalna prednacionalna vjerovanja. Car ili kralj, nevezano za pripadanje specifičnoj dinastiji, poput Boga, predstavlja neupitni autoritet, što ponovno može implicirati dihotomiju između razvijenoga i nerazvijenoga (političkoga) društva, ali i istovremeno ponovno ukazati na nacionalnu indiferentnost stanovništva.⁶¹ Kao što i sam *Glas Istre* navodi pišući na talijanskome jeziku, mnogi su Istrani promijenili svoja nacionalna stajališta, potvrđujući postojanje toga fenomena.⁶² Međutim, kako je promjena nacionalne (samo)identifikacije viđena kao prijetvorna, dakle lažna, možemo govoriti o shvaćanju postojanja korjenitih i nepromjenjivih nacionalnih karakteristika, o gotovo biološkome rasizmu. Dakle, u istim novinama, u tekstovima na dvama jezicima uočavamo koegzistenciju nemogućnosti promjene naravi „Slavena“ (ili isključivo njihove lažne promjene) s traženjem potpore fašizmu i stvaranjem lojalnosti prema talijanskoj državi istoga toga stanovništva.

Zaključak

Labinska republika i nadasve Proštinska buna poslužile su riječkim i liburnijskim tiskovinama za normalizaciju fašističkoga nasilja te pridonijele poistovjećivanju svjetonazora zamišljene talijanske nacije s ciljevima fašističkoga pokreta. Štoviše, novinski članci obrađeni u ovome radu sugerirali su ideju da je fašistički pokret u službi organa javnoga reda istinska patriotska snaga koja se bori protiv komunizma i nacionalnih neprijatelja.

61 Premda treba uzeti u obzir da lojalnost prema caru-kralju i Austro-Ugarskoj Monarhiji nije morala biti u suprotnosti s nacionalnim idejama jer se nacionalizam mogao ispreplitati s lojalnosti prema Monarhiji. Pieter M. Judson, *The Habsburg Empire. A New History*, Cambridge – London 2016., primjerice 206 i 331-332.

62 O toj kategoriji vidi Tara Zahra, „Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis“, *Slavic Review*, 69, 1, 2010., 93-119 i vrlo dobar pregled Maarten van Ginderachter – Jon Fox, „Introduction. National indifference and the history of nationalism in modern Europe“, *National indifference*, 1-14.

Specifičnosti talijanskoga nacionalističkog diskursa u analiziranim novinama su protuslavenstvo i orijentalistički diskurs. Radi se o narativnim elementima koji su bili prisutni u tisku na talijanskome jeziku već u razdoblju Habsburške Monarhije, ali koji su u poslijeratnome razdoblju dobili maha. „Slaveni“ su ruralni, nerazvijeni i na civilizacijski nižoj razini, ali se mogu civilizirati zahvaljujući naprednijoj talijanskoj civilizaciji. No, nije u potpunosti jasno moraju li se „Slaveni“ isključivo utopiti u toj civilizaciji ili mogu ostati „Slavenima“ – naravno, ostajući na inferiornoj civilizacijskoj razini – ako podrže fašiste i Savojsku dinastiju. Radi se o kontradiktornosti, prisutnoj čak i u razdoblju fašističkoga režima, barem do izbijanja Drugoga svjetskog rata, koju je dobro zamijetio Chiarandini.⁶³ Analizirani nam članci stoga mogu poslužiti boljem razumijevanju kontinuiteta orijentalističkoga i protuslavenskoga diskursa koji možemo pratiti u drugome poslijeraću pa sve do danas,⁶⁴ kao i za razumijevanje stare-nove naracije straha od „Slavena“ u službi konsolidiranja talijanske (pogranične) zajednice.⁶⁵

Sažetak

Rad analizira članke iz riječkoga i liburnijskoga tiska, odnosno riječke dnevne novine na talijanskome jeziku *La Vedetta d'Italia* i lovranskoga, nepotpuno dvojezičnoga, talijansko-hrvatskoga tjednika *La Voce dell'Istria / Glas Istre* od početka ožujka do konca travnja 1921. godine. Premda u tome razdoblju novine nisu obilato popratile događaje Proštinske bune i Labinske republike, što zbog specifičnosti riječkoga poslijeratnog konteksta, što zbog lokalne orijentacije riječkih i liburnijskih novina, prikazi tih događaja omogućavaju uvid u lokalni (i ne samo lokalni) talijanski nacionalistički diskurs. U kratkim člancima *La Vedetta d'Italia* naziremo tako elemente protuslavenskoga diskursa (zaostalost i nerazvijenost), nacionalne polarizacije (Hrvati protiv Talijana) umjesto primjera međunacionalne suradnje, viktimizacije fašista te prihvaćanje i odobravanje fašističkoga nasilja kao sastavnoga dijela provođenja javnoga reda. Neki od tih elemenata prisutni su i u *La Voce dell'Istria / Glasu Istre*, nadalje protuslavenski diskurs. No, s obzirom na to da je Liburnija, za razliku od Rijeke, već bila sastavni dio Kraljevine Italije, interpretacija događaja poslužila je za kritiku lokalnih istarskih hrvatskih politički eksponiranih ličnosti, ali i *Pučkoga prijatelja*. Također, u tjedniku su razvidne sadržajne razlike između pisanja na talijanskome i hrvatskome jeziku. Dok u člancima na talijanskom

63 Chiarandini, *Immaturi, sleali, violenti*, 213–224.

64 Mila Orlić, *Identità di confine. Storia dell'Istria e degli istriani dal 1943 a oggi*, Roma 2023.

65 Natka Badurina, „Strah, fantastično i političko u talijanskom pamćenju istarskog egzodusa“, *Umjetnost riječi*, 62, 2, 2018., 209–230; ista, *Strah od pamćenja. Književnost i sjeverni Jadran na ruševinama dvadesetog stoljeća*, Zagreb 2023.

jeziku uočavamo nepovjerenje i optužbe protiv istarskih stanovnika hrvatskoga i slovenskoga jezika za panslavenstvo, s druge strane, posredstvom hrvatskoga jezika dolazi do pokušaja stvaranja lojalnosti toga istoga stanovništva prema talijanskoj državi i Savojskoj dinastiji.

La narrazione antislava e la normalizzazione del fascismo negli echi della Rivolta del Proštimo e della 'Repubblica di Albona' nella stampa fiumana e liburnica

Riassunto

Il presente contributo analizza gli articoli della stampa fiumana e liburnica, precisamente il quotidiano fiumano in lingua italiana *La Vedetta d'Italia* e il settimanale lauranese, parzialmente bilingue italo-croato, *La Voce dell'Istria / Glas Istre* pubblicati nel periodo che va dall'inizio di marzo sino alla fine dell'aprile 1921. Seppur in questo periodo i giornali menzionati non abbiano seguito nel dettaglio gli avvenimenti della Rivolta del Proštimo e della Repubblica di Albona causa, da un lato, la specificità del contesto postbellico fiumano e, dall'altro lato, l'orientamento locale dei giornali fiumano e lauranese, le rappresentazioni degli avvenimenti menzionati permettono un approfondimento del discorso nazionalista italiano locale (e non). Nei brevi articoli de *La Vedetta d'Italia* osserviamo elementi del discorso antislavo (l'arretratezza e il sottosviluppo), la polarizzazione nazionale (croati contro italiani) al posto di esempi di collaborazione tra le nazionalità, la vittimizzazione dei fascisti e l'accettazione e l'approvazione della violenza fascista come elemento costitutivo dell'attuazione dell'ordine pubblico. Alcuni degli elementi menzionati sono presenti anche ne *La Voce dell'Istria / Glas Istre*, innanzitutto il discorso antislavo. Tuttavia, siccome la Liburnia, a differenza di Fiume, era già parte integrante del Regno d'Italia, l'interpretazione degli eventi era servita per criticare figure istriane di rilievo politico locale di nazionalità croata, ma anche la rivista *Pučki prijatelji*. Inoltre, nel settimanale sono riscontrabili differenze tra i testi redatti in lingua italiana e in lingua croata. Mentre negli articoli in lingua italiana osserviamo sfiducia e accuse di panslavismo nei confronti della popolazione istriana di lingua croata e slovena, per mezzo della lingua croata assistiamo al tentativo di suscitare, tra la medesima popolazione, un sentimento di lealtà nei confronti dello stato italiano e della dinastia dei Savoia.

Anti-Slavic Discourse and the Normalization of Fascism in the Echoes of the Proština Rebellion and the 'Labin Republic' in Rijekan/Fiumian and Liburnian Press

Abstract

This paper analyzes articles from the Rijekan/Fiumian and Liburnian press, i.e. Rijeka's daily newspaper in Italian *La Vedetta d'Italia* and Lovran's partially bilingual Italian-Croatian weekly *La Voce dell'Istria / Glas Istre*, in the period from the beginning of March to the end of April 1921. Although the newspapers did not extensively cover the events of the Proština Rebellion and the 'Labin Republic' in this period, due to the specificity of Rijeka's post-war context and the local orientation of Rijeka and Liburnian newspapers, the depictions of the aforementioned

events provide an insight into the local (and non-) Italian nationalist discourse. In the short articles of *La Vedetta d'Italia*, we see elements of anti-Slavic discourse (backwardness and underdevelopment), national polarization (Croats against Italians), the victimization of fascists, and the acceptance and approval of fascist violence as an integral part of enforcing public order. Some of the aforementioned elements are also present in *La Voce dell'Istria / Glas Istre*, especially the anti-Slavic discourse. However, considering that Liburnia, unlike Rijeka, was already an integral part of the Kingdom of Italy, the interpretation of the events served to criticize local Istrian Croatian personalities who were politically exposed, as well as the Croatian-language Istrian journal *Pučki prijatelj*. Additionally, in the weekly there are clear differences between writings in Italian and Croatian. While in the Italian-language articles we can see mistrust and accusations of Pan-Slavism against the Croatian- and Slovenian-speaking inhabitants of Istria, on the other hand, through the texts in Croatian, there is an attempt to create loyalty towards the Italian state and the Savoy dynasty among the same population.

